

Розділ III. ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ, АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА, АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 351.862

В.М. Бесчастний
А.С. Філіпенко

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

В статті розглядаються теоретичні питання щодо правових та організаційних засад державного управління, в тому числі управління у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: державне управління, організаційна структура управління, система цивільного захисту, діяльність, компетенція та повноваження державних органів.

В статье рассматриваются теоретические вопросы правовых и организационных основ государственного управления, в том числе управления в сфере предупреждения и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций.

Ключевые слова: государственное управление, организационная структура управления, система гражданской защиты, деятельность, компетенция и полномочия государственных органов.

In the article the theoretical questions of legal and organizational frameworks of state administration, including managements, are examined in the field of warning and liquidation of consequences of extraordinary situations.

Key words: state administration, organizational structure of management, system of civil defense, activity, jurisdiction and plenary powers of public organs.

У звичайних умовах життєдіяльність суспільства підтримується за рахунок політичної й економічної систем та існуючої налагодженої системи управління, що дає можливість застосування державних заходів для забезпечення стабільності у суспільстві. Вони дають змогу підтримувати відносний порядок. Проте такі заходи, як зазначає професор С.О. Кузні-

ченко, досить ефективно впливають лише в умовах стабільної обстановки у суспільстві та державі у цілому [1, с. 223-224].

Проблема стає актуальною під час виникнення надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Слід зазначити, що забезпечення безпеки та захисту населення, об'єктів економіки і національного надбання держави від негативних наслідків надзвичайних ситуацій повинно розглядатися як невід'ємна частина державної політики національної безпеки і державного будівництва, як одна з найважливіших функцій органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання і громадян. Таке ставлення до цього питання повинно показати, що суспільство зацікавлене у якісному державному управлінні сферою захисту населення і території від надзвичайних ситуацій, їх запобігання та ліквідація наслідків.

Як вважає В.В. Цветков: "Якість управління забезпечують чітко визначені, науково обгрунтовані його мета й завдання, об'єктивна визначеність функціонально-структурної побудови управлінських органів, сучасні форми й методи діяльності, демократизм, технічна оснащеність і такі особистісні характеристики службовців апарату управління, як почуття обов'язку, компетентність, діловитість, творчість, дотримання законності, дисциплінованість, принциповість тощо" [2, с. 54].

Дослідженню питань вдосконалення державного управління присвячені праці В.Я. Маліновського [3, 4], Ю.П. Битяка [5, 6], Н.Р. Нижник [7, 164] та ін. Але вказані дослідження стосуються загальнотеоретичних положень вдосконалення державного управління. Тому метою статті є висвітлення проблемних моментів ключових правових та організаційних засад державного управління в сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, на підставі аналізу чинного законодавства, юридичної літератури здійснити аналіз, розкрити зміст і дати оцінку існуючим правовим та організаційним основам державного управління в сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Важливе значення у процесі реалізації законодавства у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій мають як правові так й організаційні засади управління у вищезазначеній сфері. Вони надають цілеспрямованості, а також послідовності діяльності структурних підрозділів системи цивільного захисту України, визначають особливості застосування методів діяльності на різних стадіях процесу запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Правові засади не можна ототожнювати лише з юридичною фіксацією статусу різноманітних органів державного управління у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, вони також визначають форми реалізації зазначеними органами вимог чинного законодавства, крім цього направлені на досягнення певного правового результату, або на встановлення (скасування, зміну) правових норм, або виник-

нення (зміну, припинення) певних правовідносин. Нормативне забезпечення правових засад здійснюють нормативно-правові акти. Їх функції головним чином полягають у тому, щоб ввести у правову систему нові юридичні норми, забезпечити їх зміну чи скасування, підвищити ефективність їх дії [3, с. 242]. За останні роки незалежності України прийнята численна кількість правових актів, які діють у сфері запобігання, реагування та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Але про повну та якісну регламентацію діяльності у цій сфері говорити ще рано, оскільки багато правовідносин поки що недостатньо відповідають вимогам сучасного життя або взагалі залишається за межами правового регулювання. Треба наголосити, що це стосується не тільки сфери запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, а й правових засад організації державного управління взагалі.

Як вбачається, створення належної правової основи щодо запобігання надзвичайним ситуаціям та реагування на них можливе тільки за участю та при взаємодії органів державної влади всіх рівнів, органів місцевого самоврядування, підприємств та організацій, задіяних у цій сфері. Вирішення даного питання потребує не стільки кількості нормативно-правових актів, скільки їх якості [8, с. 18].

Діяльність, пов'язана із забезпеченням захисту населення та територій, виражена в тій чи іншій формі, регулюється комплексом правових норм. Однак, необхідно враховувати, що не всяка правова форма цієї діяльності, як наголошує фахівець з забезпечення пожежної безпеки М.В. Удод [9, с. 66], регулюється адміністративним правом. Окремі форми забезпечення пожежної безпеки, яка є складовою частиною системи цивільного захисту регулюються нормами інших галузей права: конституційного (правотворчість органів законодавчої влади), міжнародного (укладання двосторонніх і багатосторонніх міжнародних угод у сфері забезпечення цивільного захисту), цивільного й міжнародного приватного права (укладання договорів на виконання робіт і надання послуг у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайним ситуаціям), кримінально-процесуального й цивільно-процесуального (правозастосовча діяльність судів загальної юрисдикції з розгляду й вирішення індивідуально-конкретних справ чи спорів, що виникають при функціонуванні системи цивільного захисту населення та територій).

Завдяки праву та конкретним правовим приписам, як вважає професор В.І. Андрейцев [10, с. 136], відбувається чітка структуризація органу, підпорядкованість його основних елементів, співвіднесеність з іншими організаційними структурами у системі цивільного захисту, фіксуються правові можливості органу та його складових, мета, завдання, напрями діяльності, скоординовується сукупність повноважень у цій сфері, відображається їхнє місце та роль у системі забезпечення цивільного захисту та функціональна спрямованість організаційного забезпечення на реалізацію

вимог, норм і нормативів у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Що стосується організаційних засад державного управління вони являють собою певну сукупність елементів структури управління в сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Створення організаційного механізму у вищезазначеній сфері передбачає динамічність, тобто діяльність. Як вважають Донецькі дослідники у галузі організації управління в органах внутрішніх справ на чолі з Ю.Л. Титаренко, організація як діяльність має два аспекти:

- по-перше, діяльність щодо побудови та удосконалення структури будь-якої соціальної системи (в нашому випадку – це система цивільного захисту населення та території);

- по-друге, діяльність щодо втілення в життя управлінських рішень [11, с. 159].

Особливістю організаційної функції управління є те, що вона єдина забезпечує взаємозв'язок і ефективність усіх інших функцій управління. Зміст функції організації включає створення органів управління, побудову структури апарату управління, формування управлінських підрозділів, ланок, розроблення положень про органи управління, встановлення взаємозв'язків між управлінськими структурами, підбір і розстановку кадрів тощо [5, с. 127].

Слушною є думка професора Н.Р. Нижник про те що, наявність структури системи управління та її розвиток є основою всієї організації, поза межами якої виключається можливість реалізації функцій управління, тобто самого процесу управління [7, с.27]. Організаційна структура управління у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій визначається та офіційно затверджується відповідними нормативними актами. Основні вимоги які пред'являють до організаційних структур управління – це мінімальна кількість управлінських зв'язків, а також усунення елементів дублювання, оперативність і гнучкість у роботі.

На нашу думку, управління в сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій являє собою симбіоз трьох основних видів управління, які виділені в адміністративній науці:

- технічне (технократичне) – управління технікою, машинами та механізмами;

- біологічне – управління живими організмами рослин і тварин;

- соціальне – управління людьми та їх колективами [6, с. 5; 12, с. 10].

Особливістю управління в сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій є соціальна природа управління, під якою кандидат юридичних наук М. Орлов розуміє цілеспрямовану сукупність дій людей (суб'єктів управління), що забезпечують узгодження і координацію спільної праці з метою досягнення суспільно значущих цілей і вирішення поставлених завдань [13, с. 63].

На думку професора О.М. Бандурки управління являє собою такий процес взаємодії сторін, при якому одна з них чинить вплив на другу, друга ж виявляється здатною сприйняти такий вплив і будувати свою поведінку відповідним чином [14, с.13]. Аналізуючи праці юристів-адміністративістів, управління в сфері запобігання, реагування та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій – це складна система, яка складається з таких елементів як суб'єкт управління, об'єкт управління та керуючий вплив. Виходячи з цього треба наголосити, що відсутність або виключення одного з компонентів управління втрачає свою сутність.

Реалізація державної політики у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій здійснюється на основі відповідних законів і нормативно-правових актів, через розробку і реалізацію державних і регіональних цільових програм, науково-технічних програм, планів розвитку і удосконалення єдиної системи цивільного захисту. Правомірно, що Верховна Рада України здійснює законодавче регулювання відносин у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Так виключно законами визначаються правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації.

Верховна Рада України в рамках своїх повноважень затверджує протягом двох днів з моменту звернення Президента України указ про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації.

У спеціалізованому законодавстві в сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, повноваження Верховної Ради України торкаються суто фінансових та законодавчих аспектів. Не приділяється достатньої уваги такому важливому повноваженню парламенту, як здійснення контролю за реалізацією законодавства в цій сфері. Зокрема, статтею 98 Конституції України, закріплено що від імені Верховної Ради контроль за використанням коштів, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям і реагування на них, здійснює Рахункова палата. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав людини і громадянина, у тому числі при виникненні надзвичайних ситуацій як природного так і техногенного характеру.

Незважаючи на усі заходи реорганізації, що були проведені у ключових органах, які здійснюють діяльність у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, все ще залишаються невизначеними деякі повноваження Верховної Ради України щодо планування заходів спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям природного або техногенного характеру та реагування на них. Ця функція парламенту може здійснюватись за допомогою прийняття програм, пов'язаних з вдосконаленням фінансового, інформаційного, організаційного та правового забезпечення діяльності державних органів у даній сфері.

Таким чином, Верховна Рада України безпосередньо не здійснює управління у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, а лише впливає на нього, здійснюючи функції держави в цілому.

Основним критерієм оцінки ефективності діяльності будь-якого органу державної влади є відповідність змісту управлінської діяльності тим ознакам, що визначені в компетенції органу. Адміністративісти пропонують таке визначення поняття "компетенція" – це певний обсяг державної діяльності, покладений на конкретний орган, або коло питань, передбачених законодавством, іншими нормативно-правовими актами, які він має право вирішувати в процесі практичної діяльності [5, с. 70]. Компетенція Президента України передбачена виключно Конституцією України, яка надає необхідні повноваження для виконання функцій глави держави.

У зв'язку з цим, слушною є думка Р. Михеєнко про те, що глава держави має "закритий" перелік повноважень, які встановила Конституція України, вирішення ж всіх інших питань, які потребують правової регламентації шляхом прийняття підзаконних нормативних актів, об'єктивно належать до відання Кабінету Міністрів України [15, с. 26]. Таким чином спірним є висновок академіка В.Ф. Погорілко який вважає, що статус Президента України не уособлюється жодною гілкою влади і глава держави має значні компетенційні переваги щодо виконавчої влади [16, с. 251-252]. Як вважає фахівець з державного управління В.Я. Малиновський: "формально сьогодні Президент України не є главою виконавчої влади, хоча глава держави, який обирається безпосередньо народом, не лише представляє державу, а й має безпосереднє відношення до виконавчої влади" [3, с. 478]. З нашої точки зору Президента не можна цілком персоніфікувати з якоюсь однією гілкою державної влади, в даному випадку це ж стосується і виконавчої влади.

Як вважає відомий український юрист, професор В.М. Шаповал, поєднання функцій Президента зі сферою виконавчої влади не в останню чергу забезпечується існуванням такого органу, як Рада національної безпеки і оборони України, і його головуванням у цьому органі [17, с. 32]. До функцій Ради національної безпеки і оборони України належать: питання оголошення стану війни, загальної або часткової мобілізації, введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях, оголошення в разі потреби окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації; а також, координація і контроль переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, та економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану; координація і контроль діяльності органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану, та інші [18, ст. 4 п. 1, 5, 6, 7]. Зазначимо, що закріплені у законі функції та компетенція вищезазначеного органу не можуть не торкнутись повноважень Президента України, тому що рішення Ради вводяться в дію указами Президента.

Безперечно, виконання Президентом своїх конституційних повноважень зумовлює існування дорадчих та консультативних органів, існування яких повинно не тільки стимулювати президентську активність на різних ділянках державного управління, а головним чином координувати діяльність всіх органів державної влади щодо вирішення конкретних питань. З нашої точки зору таку саму координацію повинен здійснювати глава держави у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Особливе місце серед гілок державної влади, як вважає процесуаліст В.Ф. Погорілко, посідає виконавча влада, суть якої полягає в тому, що у процесі її реалізації відбувається реальне втілення в життя законів та інших нормативних актів держави, практичне застосування всіх важелів державного регулювання й управління важливими процесами суспільного розвитку [16, с. 249].

Специфіка органів виконавчої влади полягає в тому, що вони завжди узаконені, організаційно упорядковані, структурований їх статус (зазначені місце та роль в системі державного управління), функціональна діяльність регламентується відповідними правовими актами.

Виконавча влада, як вважає фахівець-політолог В.Я. Малиновський, здійснюється системою спеціально створених суб'єктів – органами виконавчої влади різних рівнів, наділеними відповідною компетенцією, відмінною від законодавчої та судової гілок влади [3, с. 496].

У сучасних умовах органи виконавчої влади найчастіше виступають як органи метою яких є досягнення виконавчо-розпорядчої діяльності, тобто мають вторинний, підзаконний характер, бо вони здійснюють свої функції на підставі й на виконання закону. Але органи виконавчої влади наділені необхідною оперативною самостійністю, що виражається в їх компетенції – предметах відання, правах, обов'язках, територіальних межах діяльності кожного окремого органу. Отже, компетенція як організаційно-правова категорія, є точним переліком повноважень, тобто прав і обов'язків органів виконавчої влади.

Від того, який обсяг і характер компетенції мають органи виконавчої влади, їх поділяють на: органи загальної компетенції, органи галузевої компетенції, органи спеціальної (функціональної) компетенції, органи предметної компетенції. Розглянемо більш детально органи загальної компетенції щодо управління у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Організаційна структура будь-якого центрального органу виконавчої влади, як вважає професор Н.Р. Нижник, є універсальною і включає: керівництво, функціональні структурні підрозділи та забезпечувальні структурні підрозділи. Ця структура є результатом управлінських функцій, які здійснюються тією чи іншою її складовою [7, с. 61].

Стушною є думка фахівця-політолога В.Я. Малиновського, який вважає що виконуючі конкретні функції управління, орган виконавчої влади

здійснює властиві йому завдання. Точно сформулювавши їх, можна визначити функції органу виконавчої влади [4, с. 8].

Для реалізації своїх завдань Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) наділений відповідним обсягом функцій і повноважень, які спрямовані на організацію виконання Конституції та законів України, актів Президента України, власної програми діяльності, схваленої Верховною Радою України, постійний контроль за здійсненням виконавчої діяльності підвідомчих органів, вжиття заходів для усунення недоліків у роботі цих органів [16, с. 259]. З метою характеристики функцій та повноважень КМУ, обсяг яких дуже великий, можна використовувати різні підходи. Як ми вважаємо, основоположними слід вважати окремі сфери і галузі суспільного життя, а також основні види органів і посадових осіб, у відносинах з якими КМУ реалізовує переважний обсяг своїх завдань, функцій, прав та обов'язків.

Відповідно до статті 16 Конституції України КМУ як орган виконавчої влади загальної компетенції у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій виконує такі функції:

- забезпечує проведення політики у сферах охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;
- розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України;
- спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади;
- здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України.

Отже, КМУ має найширші виконавчі, управлінські повноваження в силу того, що Конституція України не обмежує їх "закритим" переліком. У вирішенні всіх питань загальнодержавного характеру, зокрема шляхом прийняття правових актів (розпорядча діяльність), що мають підзаконний характер, Кабінету Міністрів надано конституційну презумпцію компетенції [15, с. 28].

Обсяг повноважень КМУ у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій Закон України "Про Кабінет Міністрів України" обмежив забезпеченням здійснення заходів, передбачених державними програмами ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, прийомом рішень з питань ліквідації наслідків інших аварій, а також пожеж, катастроф, стихійного лиха [19, ст. 21].

Проте цей перелік повноважень КМУ не є вичерпним, більш детально повноваження КМУ у вищезазначеній сфері визначає Закон України "Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру". Зокрема статтею 29 цього Закону до повноважень КМУ у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру віднесено: забезпечення

реалізації політики держави у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, запобігання цим ситуаціям та реагування на них, ліквідація їх наслідків; здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю в умовах виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; забезпечення виконання заходів, спрямованих на попередження надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру та ліквідацію їх наслідків; встановлення критеріїв класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; збирання та здійснення обміну інформацією у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру відповідно до закону; розробка і здійснення державних цільових програм у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; здійснення інших повноважень, визначених Конституцією та законами України, актами Президента України.

На користь зазначеного матеріалу можна наводити додаткові аргументи. До цього спонукає чинна Конституція України, що встановила складну, дуалістичну систему виконавчої влади в державі і залишила простір для теоретичних дискусій та спірної конституційної практики.

Отже, у підсумку слід сказати, що серед ключових правових та організаційних засад державного управління у сфері запобігання виникненню надзвичайних ситуацій існують моменти які потребують вдосконалення. Створена на законодавчому рівні правова основа є недостатньою для оптимального регулювання управління у сфері запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Необхідно систематизувати законодавство у цій сфері, узгодити закони.

Адміністративна реформа, яка зараз проводиться в Україні, покликана створити ефективний механізм взаємодії всіх гілок влади та Президента України, що відповідало б стандартам правової, цивілізованої європейської держави.

Використана література:

1. Кузніченко С.О. Адміністративний примус у змісті надзвичайних правових режимів / С.О. Кузніченко // Держава і право. – 2002. – №15. – С. 223 – 229.
2. Цветков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект): [монографія] / В.В. Цветков. – Х.: Право, 1996. – 164 с.
3. Малиновський В.Я. Державне управління: [навчальний посібник] / В.Я. Малиновський. – Вид. 2-ге, доп. та перероб. – К.: Атіка, 2003. – 576 с.
4. Малиновський В.Я. Оптимізація функцій органів виконавчої влади України: теоретико-методологічні засади: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2002. – 24 с.

5. Адміністративне право України: підручник / [Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дяченко та ін.]; за ред. Ю.П. Битяка. - К.: Юрінком Інтер, 2005. - 544 с.
6. Административное право Украины: [учебник для студ. вузов юрид. спец.] / за ред. Ю.П.Битяка. - [2-е изд., перераб. и доп.]. - Х.: Право, 2003. - 576 с.
7. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади навч.посіб. / [Н.Р. Нижник, С.Д. Дубенко, В.І. Мельниченко та ін.]; за заг. ред. проф. Н.Р. Нижник. - К.: Вид-во УАДУ, 2002. - 164 с.
8. Берлач А. Управління у сфері запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій в Україні: правові та організаційні засади / А. Берлач, А. Сіліна // Право України. - 2006. - № 8. - С. 16-20.
9. Удод М.В. Адміністративно-правове регулювання забезпечення пожежної безпеки в Україні: [монографія] / М.В. Удод. - Донецьк: Норд-Прес, 2005. - 249 с.
10. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: [навч. та наук.-практ. посібник] / В.І. Андрейцев. - К.: Знання-Прес, 2002. - 332 с.
11. Організація управління в органах внутрішніх справ: [монографічне дослідження] / Титаренко Ю.Л., Філонов В.П., Сущенко В.Д., Коваленко О.І.; за ред. Ю.Л. Титаренко. - Донецьк: ДІВС при ДДУ, 1999. - 364 с.
12. Колпаков В.К. Адміністративне право України: [підручник] / В.К. Колпаков. - [2-ге вид., допов.]. - К.: Юрінком Інтер, 2000. - 752 с.
13. Орлов М. Управління в сфері екології, що забезпечує стійкий розвиток України, як наукова і правова проблема / М. Орлов // Юридична Україна. - 2004. - № 2. - С. 63-69.
14. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: [підручник] / О.М. Бандурка. - Х.: Ун-т внутр. справ, 1998. - 480 с.
15. Михеєнко Р. Виконавча влада і конституційні статуси Президента України та Кабінету Міністрів України / Р. Михеєнко // Право України. - 2000. - № 8. - С. 24-28.
16. Органи державної влади України: монографія / [за ред. В.Ф. Погорілка] - К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. - 592 с.
17. Шаповал В. Конституційний механізм державної влади в незалежній Україні: політико-правові проблеми організації виконавчої влади / В. Шаповал // Право України. - 1997. - № 1. - С. 31-36.
18. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР // Офіційний вісник України. - 1998 р. - № 13. - ст. 18.
19. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 21 грудня 2006 року № 514-V // Офіційний вісник України - 2007. - № 6. - Ст. 207.